

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLISH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Jumanova Shaxlo, Ortiqaliyeva Hushnora

*SamDU Kattaqo'rg'on filiali Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 21_08-guruh talabalari*

ESHITISHDA NUQSONI BOR BOLALARNI INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bor bolalarni oddiy sinflarda o'qitish usullari va ularni jamiyatda o'z o'rnini toptirish, buning uchun olib borilayotgan ishlar haqida so'z yurutildi. Pedagoglarning samarali faoliyati ularning chuqur va rang -barang kasbiy bilimlari, bilim berish usullari haqida na'munalar keltirilgan.

Аннотация: В данной статье речь шла о методах обучения детей с нарушениями слуха в обычных классах и о том, как им найти свое место в обществе, о проводимой для этого работе. Плодотворная деятельность воспитателей выражается в их глубоких и разнообразных профессиональных знаниях ,методах передачи знаний.

Annotation: in this article, a word was made about the methods of teaching children with hearing impairments in ordinary classes and their place in society , the work carried out for this purpose. The effective activities of Educators include in-depth and colorful professional knowledge, proverbs about the methods of giving knowledge.

Kalit so'zlar: surdopedagogika, pedagogik qobiliyat, Koklear implantatsiyasi, nutqiy kamchilik, aqliy zaiflik.

Kirish: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoniga muvofiq O'zbekistonda umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim joriy etilishi kutilmoqda.

Keyingi o'quv yilida alohida ta'lim ehtiyoji bor bolalarning 24 foizi, 2025 yilgacha esa 40 foizi odatiy maktablarga jalb qilinishi kutilmoqda. Oxirgi vaqtlarda inklyuziv ta'lim tushunchasiga tez-tez duch kelayabmiz, ko'pchilik bu tushunchani nogironligi bor bolalarning sog'lom bolalar bilan bir maktabda, bir sinfda o'qishi, bir partada o'tirishi deb tushunadi xolos. Aslida, faqat bu emas. Inklyuziv ta'lim hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinfxonada – bir xil sharoitda ta'lim olishini anglatadi. Ya'ni imkoniyati cheklangan bola sog'lom bolalar bilan bir xil e'tiborda o'qiy olishi kerak. Kam ta'minlangan oilaning farzandi kambag'al oiladan bo'lgani uchun ta'mirlanmagan maktabga borishi kerak emas", – deydi O'zbekiston Nogironlar uyushmasi raisi Oybek Isoqov.

Asosiy qism: Eshitish qobiliyati past bo'lgan bolalar eshitish qobiliyatining buzilishi (konduktiv, sensonevral va aralash), buzilish sodir bo'lgan vaqtga (nutqni shakllantirish boshlanishidan oldin yoki nutq allaqachon shakllangan bo'lsa) (eshitish halokati, bir daraja yoki boshqa darajada ifodalangan va karlik) darajasida farqlanadi. Bundan tashqari, ushbu toifadagi bolalar qo'shimcha kasalliklarga ham ega bo'lishi mumkin. Eshitish qobiliyati past bo'lgan bolalarning uchta asosiy toifasi mavjud: kar, eshitish qobiliyati zaif va kech eshitish. Kar bolalar chuqur, doimiy ikki tomonlama eshitish qobiliyatiga ega, ular irsiy, tug'ma yoki erta bolalikda — nutqni o'zlashtirishdan oldin olinishi mumkin. Ular nutq hajmining nutqini sezmaydilar va maxsus (tuzatish) ta'limsiz og'zaki nutq rivojlanmaydi. Eshitish apparati yoki Koklear implantlardan foydalanish ularning nutqini rivojlantirish uchun zaruriy shartdir. Biroq, eshitish asboblari yoki implantlardan foydalanganda ham, ular boshqalarning nutqini idrok etish va tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Eshitish qobiliyati zaif bolalarda turli darajadagi eshitish qobiliyati buzilgan (yengil, mo'tadil, muhim va og'ir), ya'ni nutqni pichirlash nutqini tushunishda kichik qiyinchiliklardan tortib, nutq hajmining to'liq tushunilmasligiga qadar cheklangan. Ular mustaqil ravishda, hech bo'lmaganda minimal darajada, so'z birikmalarini to'plashlari va og'zaki nutqni o'zlashtirishlari mumkin. Biroq, bu bolalar maxsus tashkil etilgan, tuzatish va rivojlanish jarayonida eng yaxshi natijaga erishadilar. Eshitish vositalaridan foydalanish zarurati va tartibi mutaxassislar tomonidan belgilanadi (surdolog va surdopedagog). Kechikkan bolalar - bu har qanday kasallik yoki travma tufayli eshitish qobiliyatini yo'qotgan bolalar, ular nutqni o'zlashtirganlaridan keyin, ya'ni ikki-uch yoshli va undan keyingi yoshda. Eshitish qobiliyati har xil — umumiy, karlikka yaqin yoki eshitish qobiliyati zaif odamlarda kuzatiladi. Asosiy vazifa ularning nutqini saqlab qolish va uni yanada rivojlantirishdir. Hayotining birinchi yilida eshitish qobiliyati past bo'lgan bolalarda eshitish inikosining rivojlanishida kechikish belgilari mavjud: eshitish kontsentratsiyasi qayd etilmagan yoki zaif ifodalangan; tovush manbasini izlash yo'q (uch oylik hayotdan keyin). Bola onaning ovozigga javob bermaydi; olti oydan keyin u qichqiriq va ovozli modulyatsiyaga ega emas; u kattalarning ovozigga taqlid qilmaydi; to'qqiz oydan keyin bola unga murojaat qilgan nutqni tushunmaydi. Eshitish qobiliyati past bo'lgan bolalar og'zaki nutqni uchta usulda — eshitish-vizual, eshitish, vizual tarzda qabul qilishadi. Bola ma'ruzachining yuzini va lablarini ko'rib, uni eshitish apparati Koklear implant yordamida "eshitganda" eng to'liq eshitish-vizual

usul. Eshitish qobiliyati muqarrar ravishda kognitiv sohaning rivojlanishining turli xususiyatlariga olib keladi: vizual idrok kamroq hajmga ega, sekin sur'atda, noaniqlikda farq qiladi; e'tibor tarqatish, kommutatsiya qiyinchiliklari bilan tavsiflanadi; majoziy xotira og'zaki xotiradan yaxshiroq rivojlangan; tahlilning aqliy operatsiyalari sintezdan ustundir. Kar va eshitmaydigan maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining asosiy turlarini shakllantirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'yinni rivojlantirishda eng aniq xususiyatlar. Maxsus treningsiz ular to'liq rivojlangan syujet-rolli o'yinni shakllantirmaydilar. Shaxsiy sohada, ayniqsa, yaqin kattalarga gipertrofik qaramlik, o'ziga shubha, qo'rquv ajralib turadi. Yangi sharoitlarga (notanish vazifalar, vaziyat, noma'lum odamlar) munosabat har xil shaklda bo'lishi mumkin: g'amxo'rlik, notanish odam bilan muloqot qilishdan bosh tortish, injiqlik va tajovuz.

Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar hissiy ko'rinishlarning qashshoqligi bilan ajralib turadi; ular har doim muayyan vaziyatlarda boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishmaydi, ularga qanday munosabatda bo'lishni bilishmaydi; boshqalar bilan muloqot qilishda his-tuyg'ularini va istaklarini ifoda etish qiyin. Bu bolalar nutqni rivojlantirish darajasida farq qiladi. Eshitish qobiliyati buzilishi, birinchi navbatda, eshitish analizatorining holatiga — nutqning shakllanishiga bog'liq bo'lgan aniq aqliy funktsiyaning shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi.

- Birinchi guruh bolalari nutq va pichirlashning individual elementlarini idrok etishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular juda katta hajmli so'z birikmalariga ega, faqat individual tovushlar noto'g'ri talaffuz qilinadi, agrammatizmlarga imkon beradi, izchil bayonotni tuzishda ozgina qiyinchiliklarga duch keladi. Ular minimal darajada maxsus moddiy-texnik resurslardan foydalangan holda umumiy rivojlanayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida muvaffaqiyatli o'qishi va o'qitilishi mumkin.

- Ikkinchi guruhga yetti yoshdan boshlab tuzatish va pedagogik ishlarga muhtoj bolalar kiradi. Ular nutqni idrok etishda qiyinchiliklar bilan ajralib turadi, eshituvchilarga nisbatan so'z boyligi miqdori kamayadi; ular tovushlarni buzilgan holda talaffuz qiladilar, nutqning intonatsion dizayniga ega emaslar, doimiy agrammatizmlarga ega; izchil bayonotni yaratishda noaniqlikni aniqlash. Ikkinchi guruh bolalari umumiy rivojlanish turidagi maktabgacha ta'lim muassasasida maxsus moddiy-texnik va tuzatish-rivojlanish sharoitlariga muhtoj yoki ular maxsus (tuzatish) estrodiol maktabgacha ta'lim muassasalariga tashrif buyurishlari mumkin.

- Uchinchi guruh-bu nutqning jiddiy tizimli rivojlanmagan bolalar. Ular nutqni idrok etishda jiddiy qiyinchiliklarga, keskin cheklangan so'z birikmalariga, ifoda etilgan agrammatizmlarga, izchil bayonotlarning yo'qligiga e'tibor berishadi. Ularga SKOUda ta'lim berish va o'qitish tavsiya etiladi; umumiy rivojlanish tipidagi bolalar bog'chasiga faqat moddiy-texnik resurslarning to'liq to'plami va keng qamrovli psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lganda kiritish mumkin. Biroq, eshitish qobiliyati past bolalarning imkoniyatlari juda katta. Samarali eshitish Koklear implantatsiya bilan, maqbul vaqt ichida (go'daklik va erta yoshda) tashkil etilgan malakali pedagogik yordam sharoitida, hatto kar maktabgacha yoshdagi bolalar ham aqliy va nutqni rivojlantirishda tengdoshlariga yaqinlashishi mumkin. Maktabga (umumiy ta'lim muassasasiga) kirishda eshitish qobiliyati past bo'lgan

talabalar, qoida tariqasida, aqliy va nutq rivojlanishining turli darajalariga ega. Bu eshitish qobiliyatining pasayishi darajasiga, uning paydo bo'lish vaqtiga, tibbiy reabilitatsiyaning yetarliligiga (eshitish qobiliyatini tuzatishga), o'z vaqtida, tizimli, malakali psixologik va pedagogik yordamning mavjudligiga va, albatta, oilada bolani tarbiyalashning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq. Surdopedagogikada kar va eshitish qobiliyati past o'quvchilarning nutq rivojlanishining asosiy xususiyatlari ta'kidlangan:

- * ishlab chiqarish darajasida — talaffuzning buzilishi; so'zlarning tovush tarkibini yetarli darajada assimilyatsiya qilmaslik, bu ularni talaffuz qilish va yozishda xatolarda namoyon bo'ladi;
- * leksik darajada-cheklangan lug'at, noto'g'ri tushunish va so'zlarni noto'g'ri ishlatish, ko'pincha kontekstual ma'noni to'liq o'zlashtirish bilan bog'liq;
- * grammatik darajada-nutqning grammatik tuzilishidagi xatolar, ayniqsa nutq tuzilmalarni o'zlashtirish va takrorlashdagi xatolar;
- * sintaktik darajada-so'zlarni, iboralarni noan'anaviy teskari tartibda jummalarni idrok etishdagi qiyinchiliklar va o'qilgan matn tushunishda cheklovlar. O'quv jarayonini tashkil etish uchun talabalarning bilim va shaxsiy rivojlanishining eng muhim xususiyatlaridan biri quyidagilarni ko'rsatishi kerak:
- * e'tiborning pasayishi, uning barqarorligi, kommutatsiya tezligi pastligi va u yerdagi qiyinchiliklar kontseptual fikrlash shakllarining ustunligi, og'zaki va mantiqiy fikrlashning nutqning rivojlanish darajasiga bog'liqligi;
- * boshqalarning hissiy holatini farqlashda tushunmovchilik va qiyinchiliklar, o'z hissiy ko'rinishlarining qashshoqligi;
- * bir qator salbiy holatlarning mavjudligi-o'z-o'zidan shubha, qo'rquv, yaqin kattalarga gipertrofik qaramlik, ba'zan o'z-o'zini hurmat qilish va tajovuz;
- * o'qituvchi bilan ustuvor aloqa va sinfdoshlar bilan o'zaro aloqada cheklovlar. Eshitish qobiliyati nafaqat nutqning rivojlanmaganligiga, balki umuman aqliy rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlariga ham olib keladi. Shu munosabat bilan kar va eshitish qobiliyatining maxsus ta'lim ehtiyojlari birinchi navbatda nutqni idrok etish, tushunish va og'zaki ma'lumotlardan foydalanish qiyinchiliklari bilan bog'liq bo'lib, bu boshqalar bilan o'zaro aloqada va shaxsiy sohani shakllantirishga olib keladi. Eshitish qobiliyati past bolalarni o'qitish va tarbiyalashda ularning maxsus ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish kerak:
- * o'quv rejalari va dasturlarini o'zgartirishda, o'quv vaqtini ko'paytirishda;
- * maxsus usul va texnikalar asosida o'qitishda;
- * nutqni eshitish-vizual idrok etish va har xil aloqa turlarini o'qitish orqali til qobiliyatini rivojlantirishda;
- * eshitish qobiliyatini rivojlantirishda nutq va nutqsiz tovushlarni farqlash va ushbu ko'nikmalarni turli xil kundalik va kommunikativ vaziyatlarda qo'llash;
- * ta'lim va ijtimoiy ahamiyatga ega axborotni to'liq va aniq idrok etishda;
- * nutqiy muloqotga bo'lgan ehtiyoj va uning turli vositalarini o'zlashtirish sharti sifatida faoliyat va kommunikativ muhitda bo'lish;
- * og'zaki-mantiqiy fikrlash va og'zaki xotirani rivojlantirish va takomillashtirishda;
- * ijtimoiy kompetensiyalar va hissiy sohani rivojlantirishda. Pmpk xulosasi asosida inklyuziv yoki rejalashtirilgan eshitish qobiliyati buzilgan bolani integratsiyalashgan

o'qitish. Inklyuziv modelni tanlash uchun (ya'ni, oddiy sinfda o'qish) muhim ahamiyatga ega: eshitish qobiliyatining buzilishi darajasi va uning paydo bo'lish vaqti; nutqni rivojlantirish va muloqot qobiliyatlari holati, kommunikativ va kognitiv vaziyatlarda qoldiq eshitishdan foydalanish qobiliyati. Inklyuziv sinfda muvaffaqiyatli o'qish uchun aqlning xavfsizligi, yaxshi xotira, ixtirochilik, ixtiyoriy fazilatlar, ijtimoiy maqbul ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari va psixologik barqarorlik ham talab qilinadi. Eshitish qobiliyati past bo'lgan bola eshitish qobiliyati buzilgan taqdirda darhol sifatli eshitish qobiliyatiga ega bo'lishi va erta va maktabgacha bolalik davrini maxsus(tuzatish) rivojlanish ta'limi tizimida o'tkazishi kerak. Ta'lim motivatsiyasi muhim ahamiyatga ega; oilada qulay yashash sharoitlari, ota-onalar yoki yaqin kattalar maktab bilan yaqindan ishlashga va bolaning ta'lim va rivojlanishida faol ishtirok etishga tayyor. Ushbu shartlar inklyuziv ta'lim shakli (bir yoki bir nechta eshitish qobiliyatini yo'qotgan o'quvchilarni oddiy ommaviy maktab sinfiga kiritish) faqat aql-idrokka ega bo'lgan va rivojlanish buzilishining yengil shakliga ega bo'lgan bolalar uchun samarali ekanligini anglatadi, bu maxsus ta'lim standartining darajasiga mos keladi. Eshitish qobiliyatining yomonlashishi va nutq va kommunikativ Kompetensiyalarning sezilarli darajada rivojlanmaganligi sababli maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'quv dasturini sezilarli darajada o'zgartirish va o'qish vaqtini uzaytirish kerak, integratsiyalashgan sinfda, ya'ni maxsus o'quv ehtiyojlari bo'lgan maxsus sinfda o'qish tavsiya etiladi. Ommaviy umumta'lim maktabi tarkibida. Ta'lim muammolarini muvaffaqiyatli hal qilish ko'p jihatdan eshitish qobiliyati buzilgan talaba uchun uni o'qitishning "vaqtinchalik yechimlari" tizimini yaratishga bog'liq. Buning uchun o'qituvchi bolaning vazifalari va imkoniyatlariga mos keladigan o'qitish usullari, vositalari va shakllarini tanlaydi va ularni kerakli kombinatsiyalarda qo'llaydi. Umumiy pedagogik usullar bir-biri bilan birgalikda va o'ziga xos ta'lim texnologiyalarini shakllantirishga yordam beradigan maxsus texnika va vositalardan foydalangan holda qo'llaniladi. Ularni amalga oshirish eshitish qobiliyati past bolalarni o'qitishdagi asosiy qiyinchiliklarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi, masalan: eshitish qobiliyatining cheklanganligi, nutqni rivojlantirishning o'ziga xosligi va kognitiv va shaxsiy sohani rivojlantirish xususiyatlari. Inklyuziv maktablarda eshitish qobiliyati buzilgan bolaning o'quv jarayonini tashkil etish uchun usul va texnikalarni tanlash, tarkibi bir qator omillar bilan belgilanadi, ularning eng muhimi: eshitish qobiliyati buzilgan bolaning umumta'lim maktabida o'qishga tayyorligi darajasi; o'qituvchining surdopedagog va bolaning ota-onasi bilan hamkorligi va o'zaro ta'siri samaradorligi; ota-onalarning uyda bola bilan muntazam ishlashga bo'lgan malakasi va kunning ikkinchi yarmida; bolalar jamoasida kar eshitish qobiliyatini yo'qotadigan o'quvchining moslashuv darajasi va sinfdoshlar bilan hamkorlikni tashkil etish imkoniyati; o'qituvchi va o'quvchining ish joyini eshitish qobiliyati buzilgan holda tashkil etishning yetarliligi; dars jarayonida ba'zi muammolarini hal qilish zarurati (eshitish va vizual e'tiborni rag'batlantirish, nutq xatolarini tuzatish va grammatik jihatdan to'g'ri nutq qobiliyatini mustahkamlash; so'zlar va iboralarni zaxiralash va tushuntirish; maxsus yordam ko'rsatish .Kar va eshitish qobiliyati past bolalar bilan inklyuziv ta'limda vizual usullar eng ko'p talab qilinadi, ayniqsa ta'limning dastlabki

bosqichlarida. Inklyuziv ta'lim makonida an'anaviy va innovatsion vizual vositalardan foydalanish o'quvchining eshitish qobiliyati buzilgan aqliy va nutq faoliyatini faollashtiradi, umuman kognitiv faolligini oshirishga yordam beradi, tengdoshlari bilan muloqot qilish uchun motivatsiyani shakllantiradi, shuningdek talabalar jamoasida hamkorlikni tashkil etish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Vizual usullar qo'llanmalardan (tabiiy ob'ektlar va ularning modellari, plakatlar, jadvallar, diagrammalar, rasmlar va boshqalar), asboblarni, eksperimentlarni, kino va videofilmlarni, kompyuter taqdimotlarini va boshqalarni namoyish qilishni o'z ichiga oladi. Vizual usullardan foydalanish o'qituvchidan eshitish qobiliyati buzilgan maktab o'quvchilarining xususiyatlarini (idrokning kichik hajmi, uning sekin sur'ati, noaniqligi va boshqalar) hisobga olishni va mavjud sxemalar, jadvallar, hayotga yaqin, haqiqiy tasvirlardan foydalanishni talab qiladi, bolani oldindan ko'rish mavzusi, mazmuni va vazifalari haqida xabardor qilish, tavsiya etilgan materialni qat'iy dozalash va tuzish. Og'zaki sharhlarni oldindan tayyorlash, ma'lumotlarni umumlashtirish, tarkibdagi asosiy narsani ta'kidlash kerak. Vizual usullardan foydalanish majburiy nutqni qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Amaliy o'qitish usullari (mashqlar usuli, dramatizatsiya, laboratoriya va amaliy ishlar, o'yinlar va boshqalar) eshitish qobiliyati zaif bolalarni haqiqatni bilish qobiliyatini kengaytirish, ob'ektiv va universal kompetentsiyalarni shakllantirish uchun o'qitish jarayonida keng qo'llaniladi. Odatda, amaliy, vizual va og'zaki usullar murakkab sharoitda qo'llaniladi, bu eshitish qobiliyati past bolalarda dunyo haqidagi tushunchalarning sensorimotor asosini shakllantirishga imkon beradi, aniqroq, ma'lumotni to'liq idrok etish va tushunish, uni saqlash va qayta ishlash. Amaliy usullardan foydalanish eshitish qobiliyati buzilgan maktab o'quvchilarining xususiyatlarini (cheklangan hayot va amaliy tajriba, og'zaki ko'rsatmalarni tushunishning o'ziga xos xususiyatlari, vizual fikrlash shakllarining ustunligi va boshqalar) hisobga olishni talab qiladi. Eng keng tarqalgan amaliy usul — mashq qilish-uni o'zlashtirish yoki uni amalga oshirish sifatini oshirish uchun harakatni tizimli va takroriy bajarish. Mashq qilish eshitish qobiliyati past bo'lgan o'quvchi dars rejasiga e'tibor qaratishni o'rganadi; o'qituvchi dastlab bolaga algoritmik ko'rsatmalarni taklif qiladi, uning harakatini boshlashga e'tiborini qaratadi va ko'rsatmalarni aniq idrok etishga, harakatlarni tahlil qilishga, faoliyat natijalarini umumlashtirishga va olingan tajribani so'zda mustahkamlashga undaydi. Bundan tashqari, bolaga o'qituvchi yoki sinfdoshi bilan birgalikda o'qish va topshiriqni bajarish kabi ish turlari taklif etiladi; o'qituvchi yoki o'rtoq bilan tushuntirish va mashq qilish uchun topshiriqni bajarish namunasini ko'rsatish; bolaning topshirig'ini mustaqil ravishda o'qish va uni amalga oshirish jarayonida o'z harakatlarini batafsil tushuntirish (sharhlash), avval o'qituvchi bilan, keyin esa o'rtoq bilan yoki guruhda bola ko'rsatmalarni tushunishni boshlaganda va mashqlarni mustaqil ravishda bajarganda, o'zaro ta'lim jarayonida faol bo'lganda qo'llab-quvvatlashni o'z vaqtida to'xtatish kerak. Laboratoriya va amaliy ishlarni bajarishda o'qituvchi ob'ektlarni kuzatish, tekshirish usullari va ular bilan ishlashning turli texnologiyalarini, shu jumladan o'zgaruvchan sharoitlarda namoyish etadi. Didaktik, rolli o'yinlardan foydalanish bolalarning bilim faolligini faollashtiradi, shaxsiy rivojlanishni rag'batlantiradi, oddiy bolalar jamoasida bolaning eshitish qobiliyati

buzilgan bilan o'zaro aloqasi va aloqasini tabiiy ravishda ta'minlashga yordam beradi. Og'zaki o'qitish usullari (hikoya, suhbat, tushuntirish va boshqalar) eshitish qobiliyati zaif bolalarni o'qitish jarayonida eng o'ziga xos xususiyatlarga ega va dastlabki bosqichlarda vizual va amaliy usullar bilan birlashtirilishi kerak. Bolalarning nutq rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari og'zaki usullardan foydalanishda muayyan shartlarga rioya qilishni talab qiladi: o'qituvchi yoki talabalarning og'zaki bayonotini yoki hikoyalarini yozma, sxematik yoki vizual tarzda kuzatib borish; bolalar e'tiborini dars mavzusiga, yangi so'zlar va ta'riflarga o'yin texnikasi yordamida jalb qilish; dramatisatsiya; dastlabki bosqichlarda algoritmlangan va yangi materialni tuzilgan tushuntirish, qisqa shaxsiy kartada yoki taxtada tezislar, ro'yxatlar, sxemalar; eshitish qobiliyati buzilgan bolalar bilan ishlashda surdopedagogikada qo'llaniladigan maxsus texnikalardan foydalanish. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashni tashkil etish shakllari ham inklyuziya sharoitida muhim tarkibiy qism hisoblanadi. Maktabda mavjud bo'lgan an'anaviy sinf tizimi sharoitida guruh, kichik guruh (jamoalar), juftlikda ishlash va repetitorning talabalar bilan individual ishlashi kabi ish shakllaridan keng foydalanish kerak. Kar yoki eshitish qobiliyati past bolaning sinfning jamoaviy mashg'ulotlarida ishtirok etish uchun yaxshi imkoniyatlar darslarni nostandart shaklda o'tkazadi: biznes, rol o'yinlari, dars - KVN, dars-tanlov, dars - konferentsiya, o'quv-amaliy mashg'ulot. Boshqa talabalar bilan birgalikda tadqiqot yoki ijodiy loyihada ishlamaydigan bolaning ishtiroki, ushbu loyihalarni taqdim etish va himoya qilish katta salohiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Surdotarjimonlik, daktil va imo-ishorali nutq metodikasi" maruzalar matni.
2. "Surdopedagogika" qo'llanmasi.
3. Email: studref.com sayti.